

ГУМАНІСТИЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ЗМІСТУ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ ШКОЛЯРІВ У ПЕРІОД „НОВОГО ПЕДАГОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ”

В статті просліджується розвиток гуманістических підходів до музикального формування школярів в умовах „нового педагогічного мислення” - 80 -90-е роки ХХ ст.

Ключеві слова: особистісна орієнтація, освітня парадигма, традиційна концепція, авторитарний підхід, творча особистість, самореалізація, гуманізація навчання і виховання, принципи музикального формування, індивідуалізація, диференціація.

Пошук гуманних підходів до процесу навчання і виховання базується на тисячолітньому досвіді людства, сталих педагогічних традиціях, а тому й гуманістичні підходи до музичної освіти потребують, перш за все, вивчення та аналізу історичного минулого.

Наше дослідження дає підстави для виділення п'ятих історичних етапів музично-освітнього процесу гуманістичної спрямованості:

- II половина XVI -XVII століття;
- XVIII ст., педагогічно-просвітницька діяльність Г.С.Сковороди;
- II половина XIX - початок ХХ століття;
- середина 50-х - кінець 80-х років ХХ століття;
- з початку 90-х років ХХ століття до сьогодення.

Висвітленню історичних аспектів розвитку загальної музичної освіти дітей присвячена значна кількість робіт (О.О.Апраксина, Є.О.Бодіна, В.Ф.Іванов, Л.Корній, В.А.Кузьмічова, М.Маріо, О.В.Михайличенко, А.І.Омельченко, О.В.Овчарук, Л.Й.Проців, С.С.Процик, Т.П.Танько, І.В.Фрайт, К.І.Шамаєва та ін.) Разом з тим, питанням історії музичної освіти гуманістичної спрямованості приділено дуже незначну увагу дослідниками, педагогами, вченими.

Метою даної статті є висвітлення стану та особливостей розвитку музичної освіти гуманістичної спрямованості у період з II пол. 80-х до кінця 90-х років ХХ ст., відомого під назвою „нове педагогічне мислення”. В цей час відбулась поступова зміна ціннісних орієнтацій у педагогічній теорії і практиці. На зміну суспільній прийшла особистісна, гуманістична орієнтація. Вона передбачала відмову від пошуку універсальних форм, методів і прийомів навчання та виховання, апріорно – їх варіативність в залежності від індивідуальних здібностей та особливостей розвитку дитини. Фактично освіта у цей час повертається до формули часів класичної давності – *вчимося не для школи, а для життя*, і спрямовується на гуманізацію, на відродження національних культурно-історичних традицій. Такий орієнтир торкнувся і мистецької освіти. У відповідності з даною тенденцією пріоритетними мотивами стають *самопізнання, самоутвердження, самореалізація особистості, свобода розвитку її художньо-творчих задатків та духовних інтересів*. Нові пріоритети закріпились у суспільстві під назвою „нове педагогічне мислення”. Його джерела закладені в тих гуманістичних орієнтирах, які втілюють у собі загальнолюдські цінності духовного життя: *людина, як самоцінність вищого порядку, свобода, добро, краса, рівність і справедливість*. Саме ці цінності та їх взаємодія один з одним утворюють межу, від якої починається нове мислення. Воно виходить з того, що система цінностей не статична і знаходиться в постійній динаміці, бо кожний часовий період обумовлений рівнем розвитку суспільства в галузі культури і духовного багатства людини.

Провідною ідеєю нового освітнього напрямку стала ідея врахування інтересів і потреб особистості. Вона передбачає створення необхідних умов для співробітництва дорослого і дитини, вчителя і учня. Педагог отримує право на творчість, особистий педагогічний стиль, свободу вибору педагогічних технологій, навчальних посібників, програм, системи оцінки діяльності учнів і т. ін.

Нове педагогічне мислення передбачає диференціацію та індивідуалізацію навчання і виховання, а також розвивальний характер освіти. Воно вимагає відмову від репродуктивної діяльності і розвитку в навчанні творчих форм і методів роботи. Це означає використання діяльнісного підходу до освіти, який орієнтує не просто на засвоєння знань, але й на способи цього засвоєння, мислення і діяльності. Такий орієнтир розкриває в дитині здатність самостійно набувати, засвоювати і використовувати знання, тобто робить її суб'єктом освітнього процесу. Запропоновані гуманістичні орієнтації склали ідеологію реформи освіти кінця ХХ ст. і є узагальненням світової гуманістичної думки.

На початку 90-х років фактично розпочався процес оновлення освіти, орієнтований на зміну пріоритетів мети навчання і виховання. Домінуючою стає розвивальна функція, покликана забезпечити становлення особистості сучасного школяра і розвиток його індивідуальних

можливостей. Зміна освітньої парадигми спричиняє потребу перегляду дидактичної системи, яка мала спрямовуватися на розвиток творчих потенцій кожної дитини, формування в неї прагнення до самоосвіти і саморозвитку. До основних положень, що характеризували розробку проблеми педагогіки творчості, відносимо:

- розуміння творчості як самотворення особистості;
- визнання неповторності кожної дитини, її здатності до творчості у певній сфері діяльності;
- необхідність глибокого дитинознавчого підходу до навчально-виховного процесу;
- визнання можливості і доцільності управління процесом формування творчої особистості.

Важливою проблемою у цей період стали різні підходи до визначення національної компоненти у змісті освіти. Це призводить, з одного боку, до вульгаризації ідеї національного відродження, етнографізму освіти внаслідок відсутності наукового підходу до синтезу національної культури в змісті навчання і виховання, а з іншого – до нехтування інтересами особистості на користь національним ідеям. Вирішення цієї проблеми вбачалося у розкритті суті національного характеру освіти, національної та регіональної своєрідності школи, яка має бути відкритою для усіх культур, співпрацюючи з ними через використання кращих досягнень, традицій, ідей.

В художній освіті періоду нового педагогічного мислення можна виділити два аспекти: *суспільний (об'єктивний) і особистісний (суб'єктивний)*. *Перший* з них передбачає вивчення мистецьких дисциплін, як навчальних предметів, прилучення учнів до реально існуючих культурних цінностей. *Другий* – орієнтований на власне „Я” учня, формування його мотивацій звернення до художньої творчості, самопізнання під впливом отриманих мистецьких вражень. Ці два аспекти органічно взаємопов'язані між собою і відкривають учням світ людської культури.

Однією з головних проблем музичної освіти 90-х років стала невизначеність цілей навчання і виховання. У традиційній концепції музичного виховання перевага віддавалася навчанням у вузькопрофесійному розумінні, коли воно виступало орієнтиром музичних занять. Зрозуміло, що й музика використовувалась як засіб не виховання, а насамперед навчання. Музична педагогіка не вивчала дитячі уявлення та характер сприйняття, а виявляла зацікавленість лише до накопичення навчального матеріалу.

Однією з особливостей цього періоду стала різноманітність підходів до розробки принципів та критеріїв визначення змісту музичної освіти. Вони потрапляють під вплив суто суб'єктивних оцінок і суджень. Внаслідок цього спостерігалось перевантаження програм, зайва деталізація, невизначеність навчального матеріалу, обмеженість навчально-пізнавальної діяльності тощо. Усе це викликало відірваність уроків музики в школі від життя, зниження оперативності, об'єктивності знань і формування свідомого ставлення до музичних явищ. Суттєвим є те, що розвитку культури почуттів і творчого ставлення до музичної діяльності учнів приділяється не виправдано мало часу, спостерігається розрив між теоретичними знаннями та їх практичним використанням.

Тривають пошуки шляхів об'єднання шкільного і позашкільного виховного процесу, засвоєння обов'язкової й вільної інформації, змісту, форм і методів різнобічної діяльності школярів у межах повного шкільного дня. Ідея проникнення змісту музичної освіти у позаурочну і позашкільну діяльність, яка дискутувалася в музичній педагогіці протягом тривалого часу, пов'язана саме зі спробою формування цілісного ставлення до музичного мистецтва. У цей час загальноосвітня школа рухається у напрямі обов'язкового засвоєння основ музичної культури усіма дітьми.

У 90-х роках чітко вимальовується тенденція до творчого пошуку засобів виховання, бажання оновити традиційні прийоми роботи з дітьми. Все гостріше постає проблема формування творчої особистості в її музично-естетичному зрізі. Експериментальним шляхом були визначені оптимальні педагогічні умови, засоби й методи розвитку активності учнів (Н.В.Гузій, П.В.Кічук, О.В.Лобова, О.М.Олексюк, О.В.Рогова, Л.О.Хлебнікова та ін.) Найважливішими з них є:

- утворення сприятливої атмосфери у класі: розвиток почуття психологічної захищеності у дітей, гуманістична технологія діяльності вчителя, заохочення будь-яких творчих спроб учнів, відсутність критики на адресу дитини, неприпустимість щонайменшого тиску, навіть заради вищих досягнень;
- перетворення уроку музики на урок справжнього мистецтва, високий рівень виконавської (вокальної, інструментальної, диригентської, артистичної) культури;
- домінування емоційно-образної сфери, зв'язок з іншими видами мистецтва;
- широке залучення учнів до створення і реалізації задумів, сюжетів; естетизація всіх компонентів уроку;
- драматизація і театралізація діяльності учнів, гра;
- надання необхідного рівня самостійності дітей;

- постійний контроль творчої активності школярів.

В багатьох публікаціях цього періоду проводилась ідея про те, що уроки музики повинні ґрунтуватися на дитячому музичному фольклорі, який увібрав глибинний досвід багатьох поколінь і є неоціненним загальнолюдським надбанням (дослідники, вчені, педагоги-практики А.Т.Авдієвський, А.Г.Болгарський, В.Л.Бриліна, Ж.М.Володченко, П.В.Гушоватий, С.С.Горбенко, Л.К.Коваль, О.М.Олексюк, Т.П.Плесніна, О.П.Хижна, М.П.Черниш та ін.).

У процесі вивчення процесу гуманізації загальноосвітньої школи значна увага приділялась педагогічній оцінці. Дослідники дійшли висновку, що оцінка знань, умінь, навичок та здібностей учня буде йти одночасно із спостереженням за музичним сприйняттям та інтересом. На зміст педагогічної оцінки безпосередньо впливає ціль музичних занять. Результати теоретичної і експериментальної роботи показали вплив змісту оцінки на гуманізацію навчання, оскільки такий зміст виконує наступні функції:

- забезпечує диференційований підхід до учнів на основі їх здібностей та рівня підготовки;
- дає можливість постійного спостереження за музичним розвитком учнів;
- сприяє своєчасному і оптимальному вибору методів навчання на основі індивідуального підходу до учнів;
- стимулює творчу активність школярів, починаючи з перших кроків навчання музики;
- враховує індивідуальний темп музичного розвитку дитини.

Серед цілої низки прогресивних гуманістичних ідей музичного виховання періоду нового педагогічного мислення звертає на себе увагу, на наш погляд, можливість плідної взаємодії школи і сім'ї. Перед учителем ставилось відповідне завдання і в окремих школах було накопичено певний досвід по створенню у шкільному середовищі такої творчої атмосфери, яка, акумулюючись в учнях, знаходила б своє продовження і розвиток у їх сім'ях. Було помічено, що залучення до культурно-масових заходів батьків помітно підвищує зацікавленість учнів у заняттях музикою, виробляє у них творче прагнення до самовираження, виявляє благотворний взаємовплив дітей і батьків. Пропонувалися наступні форми виховного впливу:

- включення у програму уроків пісень, що виконуються дітьми вдома разом з батьками;
- сімейний відгук (дитини і батьків) на прослуханий концерт;
- складання списку улюблених у сім'ї музичних творів;
- ведення щоденника музичних вражень членів сім'ї;
- розучування кращої пісні року дітьми разом із батьками для спільного виконання її на підсумковому уроці-концерті;
- участь батьків у організації дозвілля дітей (підготовка шкільних музичних вікторин, радіогазет, КВК та ін.);
- проведення відкритих уроків, уроку-концерту із запрошенням батьків;
- обмін досвідом батьків по музично-естетичному вихованню дітей у сім'ї.

У 90-і роки особлива увага педагогіки була звернена до проблем взаємозв'язку школи з оточуючим соціальним середовищем. У світлі цієї тенденції все більшої активності набуває координація роботи шкіл і засобів масової інформації, які були найпопулярнішими із усіх форм залучення молоді до соціальних цінностей. Зростаюча роль радіо і телебачення в розвитку особистості учнів, у формуванні їх мислення, світосприйняття, ціннісних орієнтацій чітко проявилася і у сфері музично-естетичного виховання. Соціологічні дослідження показали, що засоби масової інформації стали ведучим джерелом музичних вражень. Саме їх репертуар визначає зміст і спрямованість інтересів та смаків учнів. Враховуючи широку музичну інформацію, яку учні одержують поза стін школи, процес музичного виховання не може обмежуватися рамками навчального предмету. Тому, самостійне прослуховування чи перегляд учнями музичних передач, які здійснюють вирішальний вплив на зміст їх музичної свідомості, часто стають стихійними і не піддаються педагогічному управлінню. Такий стан справ посилив значення особистісного фактора у процесі музичного виховання через засоби масової інформації. На перший план впливає необхідність забезпечення активності учня, який повинен бути не пасивним об'єктом інформаційного впливу, а його активним суб'єктом. З цих позицій було виділено ряд вимог до організації спілкування учнів із масовими інформаційними джерелами.

По-перше, це повинна бути спільна діяльність, у якій учні є не тільки „споживачами” різноманітної музичної інформації, але й активними „розвідувачами”, що вміють самостійно ставити перед собою питання, планувати інформаційне спілкування, йти від ознайомлення з окремими фактами до їх узагальнення і систематизації.

По-друге, вказане спілкування повинно бути цінним, значущим і цікавим для учнів, тобто таким, що визначає позитивне емоційне відношення до них.

По-третє, в результаті спільної діяльності повинні динамічно здійснюватися якісні зміни в розвитку учнів, що характеризують не тільки рівень сприйняття інформації, але й міру її подальшого використання у практиці. Важливим фактором при цьому є рівень підготовки учнів до сприйняття музичної інформації, розвиток слухацької та глядацької культури, яка формується у процесі спеціальної методичної підготовки.

Кінець ХХ століття позначений значною увагою до характеру і якості сприйняття творів мистецтва взагалі. Значна частина дослідників дійшли висновку, що якість сприйняття залежить, перш за все, від міри осягнення художнього образу (Л.П.Бочкарьова, І.О.Гризова, О.В.Запорожець, Є.А.Шимкевич та ін.). Без глибокого проникнення в сутність художнього образу твір перетворюється для дитини у просте враження, яке не залишає значного сліду в її пізнавальній та емоційній сферах, не є стимулюючим прикладом для її майбутніх вчинків, не формує в ній певної установки психіки.

У психології та педагогіці під сприйняттям твору мистецтва розуміється діяльність, у якій відбувається синтез різних процесів мислення, уяви, пам'яті, емоційної сфери (О.І.Никифоров, Н.Д.Молдавська, А.О.Смирнов, П.М.Якобсон). Сприйняття тісно пов'язувалось із розумінням, тобто проникненням у сутність художнього образу, яке досягається в процесі аналізу і синтезу сприйнятої інформації. Важливим моментом у питанні про виховання засобами мистецтва завжди стояло вивчення сили впливу на психіку тим чи іншим художнім образом. При цьому вказувалось на підготовку свідомості дитини до його сприйняття.

Таким чином, на основі аналізу особливостей та досягнень музично-педагогічної науки на кінець ХХ століття можна визначити такі провідні принципи, що проявились у загальній музичній освіті загальноосвітніх шкіл:

- вивчення національних музичних скарбів на тлі досягнень світової художньої культури;
- зв'язку музики з іншими мистецькими явищами;
- орієнтації впливу музики на духовний розвиток особистості, її моральні якості;
- врахування первинних, безпосередніх емоційних вражень, що виникають у процесі конкретного чуттєвого сприйняття дитиною сутності музичного образу;
- неповторності, глибокої своєрідності художніх уявлень кожної дитини;

Література

1. *Гуманистическая парадигма образования и воспитания*: теоретические основы и исторический опыт реализации (конец XIX -90-е годы XXв.) / Под ред. М.В.Богуславского, З.И.Равкина. – М., 1998.
2. *Кондрашова Л.В.* Гуманизация учебно-воспитательного процесса школы: история, теория, поиски. Учебно-методическое пособие.-Кривой Рог, 1996.
3. *Нравственно-эстетическое воспитание молодежи средствами искусства*. Материалы Всесоюзного научно-практического семинара. Часть II. – Чернигов, 1990.
4. *Основы эстетического воспитания*: Пособие для учителя / Под ред. Н.А.Кушаева. – М.: Просвещение, 1986.
5. *Розвиток школи і педагогічної науки на Україні*. Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції, присвяченої 1000-річчю школи Київської Русі. – Ч. II. – Ніжин, 1989.
6. *Танько Т.П.* Музично-педагогічна освіта в Україні. - Харків: Основа, 1998.

УДК 372.878:374

Ліська С.Л.

ПЕДАГОГІЧНЕ КЕРІВНИЦТВО ПРОЦЕСОМ МУЗИЧНО-ВИКОНАВСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ ПОЗАШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

В статтє охарактеризован комплекс організаційно-методических средств, обеспечивающих оптимальное протекание процесса музыкально-исполнительской подготовки учащихся. Рассмотрены особенности внедрения разработанной методики обучения в практику внешкольного образования.

Ключевые слова: музыкально-исполнительская подготовка, методика обучения, художественно-творческое развитие, внешкольное образование.